

ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ БУЛІНГУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Олександра Падучак,
*аспірантка НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України
ID ORCID: 0000-0003-2019-5485*

У запропонованій до уваги статті проаналізовано новітні положення нормативно-правових актів України щодо профілактики та протидії булінгу. На підставі проведеного дослідження визначено проблемні моменти правового регулювання булінгу та сформульовано пропозиції з удосконалення чинного законодавства. Проведено аналіз розглянутих судами справ щодо притягнення до адміністративної, цивільно-правової відповідальності за вчинення булінгу, а також справ, що виникають із трудових правовідносин працівників закладів освіти, де встановлено факти булінгу.

Ключові слова: булінг, ознаки булінгу, форми булінгу, суб'єктний склад булінгу, діти, насильство в закладі освіти, булінг учасника освітнього процесу, антибулінгове законодавство, судова практика, відповідальність за булінг, профілактика булінгу

Постановка проблеми. Термін «булінг» з'явився в українському законодавстві з набуттям 19 січня 2019 року чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)» (далі — Закон щодо протидії булінгу) [1], яким було внесено зміни до Закону України «Про освіту» [2] та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) [3]. Вказаним Законом щодо протидії булінгу в українське правове поле введено поняття булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, визначено його типові ознаки, введено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу, а також визначено повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти щодо профілактики та протидії булінгу, враховуючи принцип міждисциплінарної взаємодії на всіх рівнях — від місцевого до загальнонаціонального. Зазначені норми є новелою для нашого законодавства та з

метою належної реалізації потребують роз'яснення, відповідного аналізу для виокремлення проблем, що виникають у ході реалізації закону, а також напрацювання пропозицій з його подальшого вдосконалення.

Актуальність теми. Вказане явище недостатньо досліджене в юридичній науці і переважно є об'єктом вивчення психологічних, педагогічних, соціологічних наук. Проблему булінгу вперше почали досліджувати наприкінці ХХ ст. у Скандинавії. Першим експертом у питаннях булінгу вважається професор психології Дан Ольвеус (Dan Olweus). Учений розробив програму превенції булінгу («The Olweus Bullying Prevention Program»), яка визнана найефективнішою антибулінговою програмою. На початку 1970-х років Дан Ольвеус провів перше у світі дослідження булінгу, результати якого були опубліковані у Швеції (1973 р.) та США (1978 р.) у книзі «Агресія у школі: булери та хлопчики для побиття». Праці Дана Ольвеуса

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

спричинили прийняття в середині 1990-х років антибулінгових нормативних документів шведським та норвезьким парламентами [4]. У цей час проблема булінгу стала об'єктом уваги науковців інших країн Західної Європи, США, Австралії та Японії. В Україні проблематика булінгу (цькування, третирування, форми деструктивної взаємодії, різновиду девіантної поведінки) досліджувалася психологами, соціологами та педагогами, серед яких К. Абсальмова, А. Барліт, Р. Безпальча, І. Гайдмашко, А. Губко, Л. Дзюбко, О. Дроздов, А. Йосипів, О. Корабльова, О. Ожійова, В. Ролінський, С. Стельмах, А. Чернякова, Л. Шатирко, О. Шуміло та інші. Відсутність визнання проблеми булінгу (цькування) на державному рівні, неврегульованість питань булінгу в рамках правового поля певною мірою викликали недостатню увагу до цієї проблеми в юридичній науці. Проблема насильства серед учнів зокрема досліджувалася українськими кримінологами (І. Лубенець), науковцями в галузі адміністративного та інформаційного права (Н. Лесько). Разом з тим, незважаючи на нещодавнє нормативне врегулювання проблема булінгу серед дітей залишається вкрай актуальною і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження юридичних аспектів урегулювання питання профілактики та протидії булінгу серед дітей у національному законодавстві, аналіз практики застосування новітніх норм, виокремлення проблемних моментів правового регулювання та окреслення шляхів удосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дан Ольвеус виділив три основні компоненти поняття булінгу: агресивна поведінка, що охоплює небажані, негативні дії; патерн поведінки, що постійно повторюється; нерівність влади або сили [5, 12]. Вказані компоненти знайшли своє відображення в типових ознаках булінгу, передбачених статтею 1 Закону України «Про освіту».

По-перше, це насильницькі діяння (тобто дії або бездіяльність, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій), що вирізняються систематичністю (повторюваністю). А саме, два і більше разів щодо однієї й тієї ж людини вчиняються діяння, які полягають у будь-якому з перелічених вище видів насильства. По-друге, булінг має свою певну структуру. У ньому завжди є кривдник (булер) та жертва (потерпілий), а також у більшості випадків можуть бути спостерігачі. Відносини між сторонами — кривдником та жертвою, характеризуються владним дисбалансом сил, який полягає в різниці у фізичному розвитку, рівні соціально-психологічної адаптованості, соціальному статусі, стані здоров'я, ментальному розвитку тощо. Цькуванню піддаються менш захищені особи, які не можуть за себе постояти. По-третє, при вчиненні булінгу спостерігається певний умисел заподіяти психічну та/або фізичну шкоду, принизити, залякати, підпорядкувати потерпілого інтересам кривдника та/або спричинити соціальну ізоляцію потерпілого.

Булінг може проявлятися у формі психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства, вчинятися у безпосередньому міжособистісному контакті та опосередковано — із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг). Психологічне насильство — словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи. Фізичне насильство — агресивна фізична поведінка: ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, завдавання ударів, нанесення побоїв, мордування, заподіяння інших тілесних ушкоджень. Економічне насильство — умисне позбавлення їжі, одягу, коштів, документів, іншого майна або можливості користуватися ними, перешкоджання в отриманні освітніх послуг, примушування до праці

тощо. Сексуальне насильство — небажана вербальна та невербальна поведінка сексуального характеру, мета або наслідок якої — порушення гідності особи шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища: принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи, жарти, погрози, поширення образливих чуток сексуального характеру тощо. Поширеною формою булінгу є кібербулінг — цькування жертви в соціальних мережах, чатах, на форумах, що ведеться здебільшого за допомогою мобільних пристроїв [4].

Наразі існуючі норми передбачають лише булінг учасників освітнього процесу, серед суб'єктів якого обов'язково має бути дитина. Вказане обумовлено тим, що булінг — це соціальне явище, властиве переважно організованим дитячим колективам, насамперед школі. Дослідники пояснюють цю обставину тим, що школа є універсальною ареною, полігоном для розрядки дітьми своїх негативних імпульсів, що накопичилися вдома. У школі складаються певні ролі відносини серед дітей у діапазоні «лідер — аутсайдер». Ця специфічна форма агресії, особливо характерна для середнього дитинства та молодших підлітків, завжди спрямована проти одних і тих же дітей. З віком булінг дещо слабшає, однак у деяких дітей це стійка особистісна потреба, що змінює лише форми прояву [6, 436].

Відповідно до статті 52 Закону України «Про освіту» учасниками освітнього процесу є здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти. Слід звернути увагу, що Закон щодо протидії булінгу передбачає, що хоча б однією зі сторін правопорушення є дитина. Тобто булінг вчиняється стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно

інших учасників освітнього процесу. Відносини між повнолітніми учасниками освітнього процесу не є предметом урегулювання діючих норм щодо булінгу. Стосовно цих положень законодавства точаться дискусії. Зокрема, освітнім омбудсменом С. Горбачовим у листопаді 2020 року було ініційовано проведення круглого столу про захист прав студентів від булінгу, під час якого ініціювали подання пропозицій стосовно змін до законодавства України про булінг та розробку механізму реагування на булінг у закладах передвищої та вищої освіти [7].

Наявність спеціального суб'єкта булінгу передбачає механізм реагування на випадки булінгу (цькування) виключно в закладах освіти всіх типів і форм власності, окрім тих, що забезпечують здобуття освіти дорослими. Закладом освіти згідно зі статтею 1 Закону України «Про освіту» є юридична особа публічного чи приватного права, основний вид діяльності якої — освітня діяльність. Відповідно до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 28 грудня 2019 року № 1646 [8], до булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душевими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організовуються за згодою керівника закладу освіти, у тому числі дорогою до (із) закладу освіти. Ураховуючи викладене, конфлікти, що виникають між здобувачами різних закладів освіти, учасниками різних освітніх процесів, не можуть кваліфікуватися, як булінг. Слід зазначити, що на сьогодні не підпадають під дію норм щодо булінгу випадки цькування учасниками оздоровчо-виховного процесу в дитячих за-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

кладах оздоровлення та відпочинку, а також булінг учасників навчально-тренувального процесу в закладах фізичної культури і спорту.

З метою належного реагування на шкільне цькування, а також у зв'язку з необхідністю вжиття дієвих заходів у боротьбі з приховуванням фактів булінгу, законодавцем введено адміністративну відповідальність для керівників закладів освіти за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу (частина 5 статті 173-4 КУпАП). Разом з тим, освітній процес здійснюється не лише закладами освіти, а й іншими суб'єктами освітньої діяльності. Відповідно до Закону України «Про освіту» суб'єктом освітньої діяльності визнається фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність.

Ураховуючи викладене, законодавство щодо протидії булінгу потребує вдосконалення в частині розширення кола суб'єктів булінгу учасниками освітнього, оздоровчо-виховного та навчально-тренувального процесів і відповідно серед суб'єктів, відповідальних за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу передбачити керівників суб'єктів освітньої діяльності (фізичних осіб-підприємців у разі відсутності у них керівників), дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, закладів фізичної культури і спорту.

Булінг часто плутають зі звичайними конфліктами, особливостями розвитку взаємин підліткових груп. Конфлікт — це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одне з одним потреб, інтересів тощо, які виникають у міжособистісних взаємодіях окремих осіб чи груп. За типовими ознаками, переліченими вище, конфлікт суттєво відрізняється від булінгу. Для конфлікту характерними є випадковість, нерегулярність; баланс (рівність) сил між його учасниками, що характеризується здатністю кожної зі

сторін однаково впливати на процес конфлікту; спрямованість зусиль сторін на вирішення конфлікту, без умислу заподіяння шкоди, приниження, залякування тощо [9, 12].

Показовою є судова практика, що вже склалася за час дії Закону щодо протидії булінгу. Так, до прикладу, Маловісківський районний суд Кіровоградської області у справі про притягнення до адміністративної відповідальності батьків учениці сьомого класу Смолінського навчально-виховного об'єднання постановив закрити провадження у справі за відсутністю складу адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 173-4 КУпАП (булінг (цькування) учасника освітнього процесу). Дослідивши зібрані у справі докази, суддя дійшов висновку про те, що між учнями сьомого класу зазначеного закладу освіти мала місце конфліктна ситуація і матеріали справи не містять належних та допустимих доказів, які свідчили б про системність цькування або знущання з боку малолітньої особи над іншими учасниками освітнього процесу, яке визначається поняттям «булінг» (постанова від 28.02.2020 р., справа № 392/160/20) [10]. Слід зазначити, що моніторинг Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про доволі часті випадки прийняття подібних рішень.

На сьогодні законодавство передбачає притягнення за вчинення булінгу до адміністративної відповідальності. Згідно зі статтею 173-4 КУпАП булінг тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 – 1700 гривень) або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин. За булінг, учинений групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, передбачено накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700 – 3400 гривень) або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин. Діти притягаються до відповідальності за вчинення булінгу з

16 років. У разі недосягнення кривдником вказаного віку відповідальність за нього несуть батьки або особи, що їх замінюють. Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу також тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 – 1700 гривень) або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Слід зазначити, що Україна є єдиною країною в Європі, у якій за вчинення дітьми булінгу притягають до відповідальності. Вважаємо це позитивним моментом, оскільки до 2019 року відсутність у правовому полі такого правопорушення як булінг створювало ситуацію, коли до відповідальності притягали вже за злочини, які у свою чергу стали наслідком неналежного реагування на випадки булінгу, наприклад хуліганство, крадіжки, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, доведення до самогубства тощо. Наявність відповідальності — це визнання на рівні держави, що булінг — насильство, а не норма. Він не може залишатися безкарним, це повинні розуміти всі учасники освітнього процесу.

Окрім того, 21 серпня 2020 року набрав чинності наказ Міністерства внутрішніх справ від 25 червня 2020 року № 488 [11], яким було затверджено внесення змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з дітьми, що скоїли адміністративні або кримінальні правопорушення. Вказаними змінами передбачено внесення відомостей про взяття дітей, які вчинили булінг, на відповідний облік інформаційної системи МВС України і здійснення стосовно них поліцейськими заходів індивідуальної профілактики. Як передбачалося раніше, взяттю на профілактичний облік підлягає дитина, яка впродовж року два і більше разів була

притягнута до адміністративної відповідальності. Щодо булінгу зробили виключення. Дитину, яка вчинила булінг, ставлять на облік з першого встановленого факту цькування на підставі постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173-4 КУпАП дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють. Вказаний облік передбачає проведення профілактичної роботи з дитиною, а саме проведення з нею ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць; проведення бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складання на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини плану заходів з індивідуальної профілактики тощо.

Яким чином діє антибулінгове законодавство наразі може свідчити статистика виявлених поліцією правопорушень за статтею 173-4 КУпАП та кількість розглянутих судами справ щодо булінгу за 2019/2020 роки (див. рис. 1).

Звичайно, наведені цифри не показові щодо реальних масштабів явища булінгу. Можна сказати, що воно досі залишається у латентному (прихованому) стані. Дослідження ЮНІСЕФ, що проводилося в Україні у 2017 році, засвідчили, що 67 % українських дітей віком 11 – 17 років зіштовхувалися з цькуванням протягом останніх трьох місяців, при цьому 24 % дітей стали жертвами цього явища і 48 % з них нікому не розповідали про це. З результатами цієї статистики можна ознайомитися на сайті stop-bullying.com.ua, заснованим ЮНІСЕФ у рамках програми проти булінгу в Україні [12]. Разом з тим, розглянуті судами справи — 248 у 2019 році, 265 у 2020 році — демонструють реалізацію Закону щодо протидії булінгу. Норми стосовно булінгу є новими у нашому законодав-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

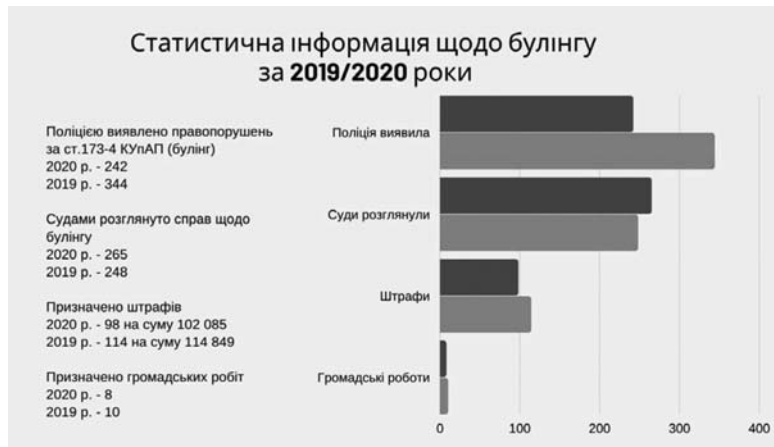

Рис. 1. Статистична інформація щодо булінгу за 2019/2020 роки

стві та потребують часу для їх належної реалізації. До того ж, оскільки основні зусилля повинні бути спрямовані саме на профілактику випадків булінгу, показники розгляду судами відповідних справ не повинні бути надто високими.

Вчинення булінгу є також підставою цивільно-правової відповідальності. Відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [13] кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу (ст. 16 ЦК України) та має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав (ст. 23 ЦК України). Моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи (частина 2 ст. 23 ЦК України).

Керуючись положеннями статей 16 і 23 ЦК України та змістом права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способом захисту суб'єктивного ци-

вільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення — право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства (постанова Великої Палати Верховного Суду України від 01.09.2020 у справі № 216/3521/16-ц (провадження № 14-714 цс 19) [14].

За загальним правилом зобов'язання з відшкодування шкоди (майнової та немайнової) є прямим наслідком правопорушення, тобто порушення охоронюваних законом суб'єктивних особистих немайнових і майнових прав та інтересів учасників цивільних відносин. Булінг по суті — це неправомірні діяння із заподіяння шкоди за участі дітей — учасників освітнього процесу. Заподіяння моральної шкоди та компенсація відповідних немайнових втрат у цьому випадку має місце в рамках деліктних правовідносин. Рішення суду про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу слугує доказом у відповідній цивільній справі.

Аналіз судових рішень, прийнятих протягом 2021 року, свідчить про реалізацію особами свого права на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення булінгу. Зокрема 11 січня 2021 року Коростенським міськра-

йонним судом Житомирської області (справа №279/5580/19) було задоволено частково позов про стягнення моральної шкоди, завданої неповнолітній дитині — учню 8 класу, з боку вчителя зарубіжної літератури та за сумісництвом заступника директора з виховної роботи. Систематична дискримінація та приниження з боку вчителя, що проявилися в оцінюванні знань дитини, приниженні честі, гідності, применшенні його значення, заниженні самооцінки, викликали у дитини стрес і психологічну травму. Суд ухвалив стягнути з відповідача 6 тис. грн у рахунок відшкодування моральної шкоди [10].

Глухівським міськрайонним судом Сумської області 26 березня 2021 року (справа №576/77/21) було задоволено частково позов про відшкодування моральної шкоди в інтересах учня 9 класу, який систематично, протягом майже року, потерпав від булінгу трьох своїх однокласників. Ухвалено рішення про стягнення солідарно з батьків трьох кривдників 30 тис. грн моральної шкоди [10].

Апостолівським районним судом Дніпропетровської області 16 червня 2021 року (справа № 171/2003/20) було задоволено частково позов про відшкодування моральної шкоди, завданої учениці 7 класу її однокласницями внаслідок булінгу. Суд ухвалив стягнути 9 тис. грн у рахунок відшкодування моральної шкоди солідарно з трьох відповідачів [10].

Булінг також є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до п. 3 статті 41 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України) [15] додатковою підставою розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов є вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням цієї роботи. Аморальним проступком є винне діяння, що суперечить загальноприйнятим нормам і правилам, порушує мо-

ральні звичаї суспільства, моральні цінності, які склалися в суспільстві, і суперечить змісту трудової функції, тим самим дискредитуючи службово-виховні, посадові повноваження відповідного кола осіб. Згідно з правовою позицією Верховного суду України, викладеною в постанові від 22 березня 2017 року № 6-3135цс16, 757/4906/15-ц [16], працівники, які виконують виховну функцію, — вчитель, педагог, вихователь, — зобов'язані бути людиною високих моральних переконань та бездоганної поведінки. Особистий приклад викладача та його авторитет і високоморальна поведінка мають виключно важливе значення у формуванні свідомості молоді. Отож, якщо педагог недостойною поведінкою скомпрометував себе перед учнями, іншими особами, порушив моральні норми, втратив тим самим авторитет, дискредитував себе як вихователь, він може бути звільнений з роботи за п. 3 статті 41 КЗпП України. Звільнення працівника, який виконує виховні функції та який вчинив аморальний проступок, допускається за наявності двох умов: 1) аморальний проступок повинен бути підтверджений фактами; 2) вчинення проступку несумісне з продовженням роботи, що має виховну функцію.

З огляду на викладене, примітною є цивільна справа № 279/44/20 про поновлення на роботі, що розглядалася Коростенським міськрайонним судом Житомирської області. Позивачка звернулася до суду з позовом про поновлення на посаді заступника директора з виховної роботи та вчителя російської мови і світової літератури Грозинської гімназії Коростенського району Житомирської області. Позивачка зазначила, що 4 грудня 2019 року її звільнили з роботи у зв'язку з учиненням аморального проступку, не сумісного з продовженням вказаної роботи відповідно до п. 3 статті 41 КЗпП України. Вона вважала, що звільнення було проведено незаконно, з порушенням трудового законодавства, а вчинення аморального проступку не доведено. Дослідивши зібрані у справі докази,

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

суддя дійшов висновку про те, що позивачка вчинила діяння, передбачені ч. 1 ст. 173-4 КУпАП (булінг), яке полягало у психологічному насильстві стосовно неповнолітнього учня вказаного закладу освіти (висловлювала образливі чутки, маніпуляції, словесно зачіпала дитину), унаслідок чого була заподіяна шкода психічному здоров'ю потерпілого. Даючи оцінку вчиненому проступку на відповідність моральним засадам суспільства, суд вирішив, що є підстави вважати його аморальним, а саме в діях позивачки вбачалася недостойна поведінка перед учнями, порушення моральних норм та дискредитація себе як учителя, створення небезпеки для фізичного та психологічного здоров'я дітей. Рішенням суду від 6 березня 2020 року в задоволенні позову про поновлення на роботі було відмовлено [10].

Звичайно, булінг не можна подолати самим визнанням проблеми та встановленням відповідальності за його вчинення. Процес запобігання та протидії цьому явищу в закладі освіти повинен бути постійним та системним. Концепцію системного підходу закладено на рівні Закону України «Про освіту» та підвідомчих нормативних актів МОН України. Найголовнішим є те, щоб цей системний підхід упроваджувався. Він повинен бути спрямований на всіх учасників освітнього процесу — дітей (здобувачів освіти), педагогів, адміністрацію, працівників закладів освіти, батьків.

Постійний системний процес профілактики повинен мати за мету створення безпечного та комфортного середовища для учасників освітнього процесу, вільного від насильства, адже булінг — це дуже травматичне насильство, що у перспективі має надзвичайно негативні наслідки. Серед пріоритетних завдань закладів освіти повинно бути визначення стану, причин і передумов поширення булінгу, тобто постійний моніторинг. Він може відбуватися різними шляхами: інтерактивна мапа школи, на якій діти анонімно позначають небезпечні місця; різноманітні опитування, орієнтовані на

різні вікові групи учасників освітнього процесу; активні скриньки довіри, у тому числі електронні тощо. Таким чином у кожній школі, спираючись на результати моніторингу закладу освіти, мають визначати та реалізовувати необхідні заходи, способи і методи запобігання виникненню булінгу, виявляти його, не замовчувати, вирішувати ситуації булінгу та усувати потенційні ризики його виникнення.

З метою досягнення цих завдань Законом України «Про освіту» передбачено розроблення закладами освіти і висвітлення на своїх веб-сайтах (у разі їх відсутності — на веб-сайтах своїх засновників) плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу в закладі освіти; правил поведінки здобувача освіти; порядку подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу в закладі освіти; порядку реагування на доведені випадки булінгу в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу. Засновник закладу освіти сприяє створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживає заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу, а керівник закладу освіти у свою чергу забезпечує виконання вказаних заходів (статті 25, 26 Закону України «Про освіту»).

Висновки. Норми щодо булінгу є новелою для національного законодавства. Їх упровадження, беззаперечно, є позитивним кроком, здійснення якого суспільні відносини потребували вже довгий час. Визначення на законодавчому рівні поняття «булінгу», його типових ознак, запропонована координація відповідальних суб'єктів реагування на випадки булінгу та його профілактики, запровадження адміністративної відповідальності за вчинення булінгу, його приховування є свідченням упровадження державної політики, спрямованої на подолання цього явища. Цілком зро-

зуміло, що будь-яким новим нормам необхідний час для їх належної реалізації. Також із часом практика застосування законодавства продемонструє проблемні моменти, які залишилися неврегульованими і потребують удосконалення. Проблема булінгу серед дітей залишається актуальною й через практику її замовчування закладами освіти, про що свідчить офіційна статистика виявлених поліцією випадків булінгу та розглянутих судами справ цієї категорії. Разом з тим,

постійна просвітницька кампанія, формування в учасників освітнього процесу нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, усвідомлення булінгу як порушення прав людини і захоочення всіх учасників освітнього процесу до активного сприяння запобіганню булінгу повинні стати тими «протоколами лікування хвороби булінгу», що здатні її здолати. ●

Список використаних джерел / List of references

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.
2. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Падучак О. І. Булінг. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Булінг>.
5. Olweus bullying prevention program. Teacher guide/ Dan Olweus, Susan P.Limber. – Hazelden. USA. 2007. 126 с.
6. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр./ за заг. ред. проф. Сипченка В. І. Вип. LVI. Слов'янськ, 2011. С. 431–440. URL: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp_56.pdf#page=432.
7. Офіційний сайт освітнього омбудсмена України. URL: <https://eo.gov.ua/studenty-maiut-buty-zakhyshcheny-vid-bulinhu/2020/11/24/>.
8. Порядок реагування на випадки булінгу (цькування), затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 28.12.2019 р. № 1646 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>.
9. Падучак О. І. Булінг: міфи та реальність. Юридичний вісник України. 2019. № 28 (1253). С. 12–13. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realnist/>.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
11. Зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України 25.06.2020 р. № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-20#Text>.
12. URL: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/statistics>
13. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
14. Постанова Верховного Суду України від 01.09.2020 р. у справі № 216/3521/16-ц (провадження № 14-714 цс 19). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91644731>.
15. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
16. Постанова Верховного Суду України від 22.03.2017 р. № 6-3135цс16, 757/4906/15-ц. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/V517009.html.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

1. Pro unesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanni): Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.
2. Pro osvitu : Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Paduchak O. I. Bulinh. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: <https://vue.gov.ua/Bulinh>.
5. Olweus bullying prevention program. Teacher guide/ Dan Olweus, Susan P.Limber. – Hazelden. USA. 2007. 126 c.
6. Stelmakh S. Bullinh u shkoli ta yoho naslidky. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb. nauk. pr.. / za zah. red. prof. Sypchenka V. I. Vyp. LVI. Sloviansk, 2011. S. 431–440.
URL: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp_56.pdf#page=432.
7. Ofitsiyni sait osvitnoho ombudsmena Ukrainy. URL: <https://eo.gov.ua/studenty-maiut-buty-zakhyshchenymy-vid-bulinhu/2020/11/24/>.
8. Poriadok reahuvannia na vypadky bulinhu (tskuvannia), zatverdzeni nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 28.12.2019 r. № 1646 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>.
9. Paduchak O. I. Bulinh: mify ta realnist. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2019. № 28 (1253). S. 12–13. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realnist/>.
10. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
11. Zminy do Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy, zatverdzeni nakazom Ministerstva vnurishnikh sprav Ukrainy 25.06.2020 r. № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-20#Text>.
12. URL: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/statistics>
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
14. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 01.09.2020 r. u spravi № 216/3521/16-ts (provadzhennia № 14-714 tss 19).
URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91644731>.
15. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
16. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 22.03.2017 r. № 6-3135tss16, 757/4906/15-ts. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS17009.html.

Надійшла до редакції 23.06.2021 року

Падучак А. Правовое регулирование буллинга в национальном законодательстве. В статье проанализированы новые положения нормативно-правовых актов Украины в сфере профилактики и противодействия буллингу. На основании проведенного исследования определены проблемные моменты правового регулирования буллинга и сформулированы предложения по внесению изменений в действующее законодательство.

Проведен анализ рассмотренных судами дел о привлечении к административной, гражданско-правовой ответственности за совершение буллинга, а также дел, возникающих из трудовых правоотношений работников учебных заведений, где установлены факты буллинга.

Ключевые слова: буллинг, признаки буллинга, формы буллинга, субъектный состав в буллинге, дети, насилие в учебном заведении, буллинг участника образова-

тельного процесу, антибулінгове законодавство, судовна практика, відповідальність за булінг, профілактика булінга

Paduchak O. Legal regulation of bullying in the national legislation. The aim of the article is to analyse the new provisions of the legal acts of Ukraine in the sphere of prevention and counteraction to bullying. The term "bullying" has recently appeared in Ukrainian legislation from January 19, 2019. The Anti-bullying Law amended the Law on Education and the Code of Ukraine on Administrative Offenses. This Law for the first time introduced the concept of bullying of a participant in the educational process into the Ukrainian legal field, defined its typical features, forms, introduced administrative liability for bullying. Currently, the existing norms provide only for bullying of participants in the educational process, among the participants of which must be a child. A mechanism for responding to cases of bullying provides only in educational institutions (except those that provide adult education). Conflicts that arise between participants from different educational institutions can't be classified as bullying. It should be noted that today the law does not cover cases of bullying by participants in the health and educational process in children's health and recreation facilities, as well as bullying of participants in the training process in institutions of physical culture and sports.

There is an administrative liability for bullying in Ukraine. Children are prosecuted for bullying from the age of 16. If the bully is not 16 years old, the parents are responsible for it. Heads of educational institutions are also prosecuted if they do not report about bullying to the police. The statistics of bullying cases considered by courts in 2019 (248), in 2020 (265) show the implementation of anti-bullying legislation. Of course, these statistics are not indicative of the real scale of bullying. We can say that it still remains in a latent (hidden) state. A UNICEF survey in Ukraine (2017) found that 67% of Ukrainian children aged 11-17 have seen bullying in the last three months, 24% of children have been bullied and 48% have not told anyone. Nevertheless, the law is in action, it is new, and it takes time to implement it. Responsibility is a recognition at the state level that bullying is violence, it is not the norm, it must be understood by all participants in the educational process.

Bullying is the basis for civil liability. Bullying is an act of wrongful harm involving children. The court's decision that establish the fact of bullying in accordance with the Code of Ukraine on Administrative Offenses is evidence in a civil case of compensation for moral and material damage.

Bullying is the basis for disciplinary action against teachers. Because bullying is an immoral act for which the teacher can be fired.

The author has analysed a significant number of court decisions that deal with bullying issues. On the basis of the study, the problematic aspects of legal regulation of bullying were identified and proposals were formulated to amend the current legislation.

Keywords: bullying, signs of bullying, forms of bullying, participants of bullying, children, violence in an educational institution, bullying of a participant in the educational process, anti-bullying legislation, judicial practice, liability for bullying, bullying prevention